

Γυναικείες σταδιοδρομίες και οικιακή εργασία: Η περίπτωση των γυναικών της Αθήνας*

Λάουρα Μαράτου-Αλιπράντη**

Εισαγωγή

Μετά το 1960, η ταχύτατη οικονομική ανάπτυξη στις δυτικές χώρες συντελεί στη διεύρυνση των δυνατοτήτων συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας, οπότε και παρατηρείται θεαματική αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Παράλληλα, η εξέλιξη αυτή οδηγεί σταδιακά στην εξασθένηση των οικογενειών με συμπληρωματικούς ρόλους και στη σχετική ομοιογενοποίηση των κοινωνικών ρόλων των ανδρών και των γυναικών στο πλαίσιο της οικογενειακής ζωής¹.

Η ένταξη των γυναικών στο εργατικό δυναμικό και οι συμπεριφορές τους απέναντι στην επαγγελματική απασχόληση έγιναν εξάλλου αντικείμενο εκτεταμένων θεωρητικών συζητήσεων κατά την τελευταία τριακονταετία², ενώ παράλληλα, πληθώρα εμπειρικών μελετών που πραγματοποιήθηκαν, έδωσαν έμφαση στη διε-

---

* Τα εμπειρικά δεδομένα της μελέτης αυτής προέρχονται από την έρευνα του ΕΚΚΕ "Προσδιοριστικοί Παράγοντες της Γονιμότητας", στην οποία έλαβαν μέρος οι: Β. Δουληγέρης, Χ. Κάππη, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, Δ. Μπαλούρδος, Μ. Σαμαρτζή και Χ. Συμεωνίδου (υπεύθυνη).

** Δρ Κοινωνιολογίας και ερευνήτρια στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

ρεύνηση των ενδογενών και εξωγενών παραγόντων που επιδρούν στη γυναικεία επαγγελματική απασχόληση.

Συγκεκριμένα, η κοινωνικο-οικονομική προσέγγιση, η οποία αναφέρεται κυρίως στην επίδραση των κοινωνικών-οικονομικών χαρακτηριστικών των γυναικών στην άσκηση επαγγελματικής απασχόλησης, έδειξε ότι, η συμμετοχή τους εξαρτάται από τα ατομικά τους χαρακτηριστικά ή άλλως, όπως συνήθως λέγονται, τα "εφόδια" τους (επίπεδο εκπαίδευσης, βαθμός εξειδίκευσης, κοινωνική προέλευση και θέση κλπ.)³, ενώ ορισμένοι άλλοι παράγοντες, που έχουν σχέση όχι μόνο με τις εκάστοτε συνθήκες της αγοράς εργασίας και τα οικογενειακά βάρη των γυναικών, αλλά και με τις αντιλήψεις και τα στερεότυπα που επικρατούν σε μια δεδομένη κοινωνία, επιδρούν κι αυτοί στον βαθμό συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό⁴.

Όσον αφορά τα ατομικά χαρακτηριστικά των γυναικών, διαπιστώθηκε ότι, οι γυναίκες που προέρχονται από μεσαία κοινωνικά στρώματα όχι μόνον εργάζονται πιο συχνά συγκριτικά με αυτές που προέρχονται από κατώτερα, αλλά εγκαταλείπουν με μεγαλύτερη δυσκολία την εργασία τους σε αντίθεση με τις τελευταίες, οι οποίες την διακόπτουν πολύ πιο εύκολα. Χαρακτηριστικό είναι ότι, οι γυναίκες που προέρχονται από μεγαλο-αστικά στρώματα αν και εργάζονται σε μικρότερο βαθμό, εγκαταλείπουν ωστόσο την εργασία τους με μεγαλύτερη δυσκολία⁵.

Ακόμη, όπως είναι φυσικό, η επιθυμία των γυναικών για απασχόληση αυξάνεται ανάλογα με το βαθμό εξειδίκευσης και το επίπεδο εκπαίδευσής τους. Έτσι, οι γυναίκες που εξασκούν ανώτερα επαγγέλματα εγκαταλείπουν πολύ πιο δύσκολα την εργασία τους σε σύγκριση με τις εργάτριες, που συχνά παρουσιάζουν επαγγελματικό προφίλ με πολλές διακοπές και επανακάμψεις. Άλλωστε, οι οικονομικοί λόγοι και όχι το ενδιαφέρον για την εργασία τους ή η ολοκλήρωση της προσωπικότητάς τους τις υποχρεώνουν, ως επί το πλείστον, να έχουν κάποια επαγγελματική απασχόληση⁶.

Σε σχέση με τα οικογενειακά βάρη των γυναικών, η πλειονότητα των μελετών απέδειξε την άμεση επίδραση που έχει η οικογενειακή κατάσταση των γυναικών και το μέγεθος της οικογένειας στη θέση τους μέσα στην αγορά εργασίας: οι ανύπαντρες γυναίκες εργάζονται συχνότερα απ' ό,τι οι παντρεμένες, ενώ ο μεγαλύτερος αριθμός παιδιών συνεπάγεται μείωση των ποσοστών των γυναικών που εργάζονται⁷.

Οι διακοπές και οι επανακάμψεις, λόγω των διαφόρων γεγονότων του κύκλου ζωής, αποτελούν λοιπόν συνηθισμένο φαινό-

μενο των γυναικείων σταδιοδρομιών⁸. Πάντως, όπως δείχνουν νεώτερες έρευνες, ολοένα και λιγότερες γυναίκες διακόπτουν την εργασία τους εξαιτίας των γεγονότων του κύκλου ζωής⁹.

Όπως ήδη αναφέραμε, η γυναικεία επαγγελματική απασχόληση είχε θετική επίδραση και στις διαπροσωπικές σχέσεις των συζύγων και συγκεκριμένα στις πρακτικές, ως προς την κατανομή των οικιακών εργασιών ανάμεσα στους δύο συζύγους. Έρευνες που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία τριάντα χρόνια αποδεικνύουν λοιπόν ότι το γεγονός, ότι η γυναίκα έχει κάποια εξωοικιακή απασχόληση, συνεπάγεται μια διαφορετική οικογενειακή οργάνωση, ένα διαφορετικό δηλαδή διαχωρισμό των εργασιών που έχουν σχέση με το σπίτι και τη φροντίδα των παιδιών, και οπωσδήποτε συντελεί στη μείωση των ανισοτήτων στον τομέα της οικιακής εργασίας¹⁰.

Η γυναικεία απασχόληση "σε μια δεδομένη στιγμή" φάνηκε λοιπόν, ότι επιδρά θετικά στην υιοθέτηση πιο σύγχρονων τρόπων ζωής, ως προς τις συζυγικές ανταλλαγές και πρακτικές οικιακής βοήθειας του συζύγου¹¹.

Ωστόσο, για μια βαθύτερη διερεύνηση της σχέσης οικογένεια/γυναικεία επαγγελματική απασχόληση, νεώτεροι ερευνητές υποστήριξαν, ότι οι συζυγικές ανταλλαγές δεν "υπακούουν" μόνο σε στατικά δεδομένα, δηλαδή στα ατομικά χαρακτηριστικά των συζύγων και την εργασιακή κατάσταση της γυναίκας σε μια δεδομένη στιγμή, αλλά και σε δυναμικά (π.χ. στην πορεία και τη διάρθρωση της γυναικείας σταδιοδρομίας μέσα στο χρόνο). Χρησιμοποιώντας λοιπόν διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης και με βάση τη θεωρία της αλληλοδιαπλοκής και αλληλοδιείσδυσης των προσδιοριστικών παραγόντων, οι εν λόγω επιστήμονες απέδειξαν ότι υπάρχει αλληλεξάρτηση, όσον αφορά τις επαγγελματικές και οικογενειακές στρατηγικές των γυναικών¹².

Πράγματι, όπως υποστηρίζει η F. Chantal-Dranfour, "ο τύπος των συζυγικών ανταλλαγών όπως διαμορφώνεται σε κάθε ζευγάρι, φαίνεται ότι είναι αποτέλεσμα των λογικών επαγγελματικών τροχιών του ατόμου, οι οποίες επηρεάζουν και διαμορφώνουν τις οικογενειακές στρατηγικές με τρόπο, ώστε τα προσόντα του κάθε συζύγου να προβάλλονται και να αξιοποιούνται"¹³.

Η έρευνα

1. Μεθοδολογία και Υποθέσεις

Για την εις βάθος λοιπόν διερεύνηση της γυναικείας επαγγελματικής απασχόλησης και του ρόλου της στην οικογενειακή οργάνωση, δηλαδή για να δούμε, πως διαπλέκονται και διασυνδέονται, είναι απαραίτητο να μελετήσουμε “δυναμικά” την επαγγελματική απασχόληση των παντρεμένων γυναικών.

Τα δεδομένα της μελέτης μας προέρχονται, όπως ήδη αναφέραμε, από έρευνα του ΕΚΚΕ, η οποία αναφέρεται σε 1924 παντρεμένες γυναίκες 14-45 χρόνων, που ζουν στην περιοχή της Πρωτεύουσας, επιλεγμένες από τυχαίο δείγμα. Η συλλογή των στοιχείων πραγματοποιήθηκε το 1983 με τη μέθοδο του κατευθυνόμενου ερωτηματολογίου¹⁴.

Δύο κυρίως θέματα θα μας βοηθήσουν να επισημάνουμε τη δυναμική διάσταση της επαγγελματικής απασχόλησης των γυναικών: α) η διάρθρωση των σταδιοδρομιών των γυναικών μέσα στο χρόνο – εάν δηλαδή παρουσιάζουν συνέχεια ή, αντίθετα, χαρακτηρίζονται από διακοπές και επανακάμψεις – και β) τα σχέδια και οι προσδοκίες τους για μελλοντική απασχόληση – εάν δηλαδή επιθυμούν να εξακολουθήσουν να εργάζονται ή, αντίθετα, σκοπεύουν να διακόψουν, ή όσες δεν εργάζονται, εάν σκέπτονται να επανακάμψουν στην αγορά εργασίας. Εξάλλου, η οικογενειακή οργάνωση, δηλαδή οι πρακτικές και οι ανταλλαγές των συζύγων στον τομέα της οικιακής εργασίας, προκύπτει από τις απαντήσεις των γυναικών σε ερωτήσεις γύρω από τέτοια θέματα.

Οι βασικές υποθέσεις που θα εξεταστούν στην ανάλυση που ακολουθεί είναι:

α) Οι γυναίκες με συνεχές προφίλ εργασίας και όσες σκοπεύουν να συνεχίσουν την επαγγελματική τους απασχόληση και δεν επιθυμούν να την διακόψουν, έχουν αυξημένες πιθανότητες να είναι πιο μορφωμένες και να ανήκουν στις ανώτερες και μεσαίες επαγγελματικές κατηγορίες.

β) Η διάρθρωση των γυναικείων σταδιοδρομιών συνδέεται με την ποιότητα των ενδοσυζυγικών ανταλλαγών όσον αφορά την κατανομή των οικιακών εργασιών. Ανάμεσα στις γυναίκες λοιπόν με συνεχές προφίλ εργασίας είναι πιθανότερο να επικρατούν πιο ισότιμα σχήματα ως προς τη μορφή της οικιακής βοήθειας του συζύγου απ’ ό,τι στις γυναίκες, που είτε παρουσιάζουν διακοπές στην πορεία της σταδιοδρομίας τους, είτε σκέπτονται να διακόψουν την επαγγελματική τους απασχόληση.

Έτσι, η παρούσα μελέτη αποβλέπει στη διαμόρφωση μιας πιο ολοκληρωμένης εικόνας της δομής και της διάρθρωσης των σταδιοδρομιών των παντρεμένων γυναικών που ζουν στην Αθήνα, καθώς και της διασύνδεσής τους με τις συζυγικές πρακτικές κατανομής της οικιακής εργασίας, γεγονός που θα μας επιτρέψει να διαπιστώσουμε, εάν υπάρχει αλληλεξάρτηση ανάμεσα στις επαγγελματικές και οικογενειακές στρατηγικές των γυναικών¹⁵.

Κατ' αρχήν θα εξετάσουμε τις επιδράσεις των κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων στη συμπεριφορά των γυναικών απέναντι στην εργασία τους, ενώ στη συνέχεια θα ασχοληθούμε με τη διερεύνηση της σχέσης εργασία/οικογενειακή οργάνωση.

2. Αποτελέσματα

A. Διάρθρωση των γυναικείων σταδιοδρομιών

Για τη μελέτη της διάρθρωσης των σταδιοδρομιών των γυναικών διαμορφώσαμε μια καινούργια, σύνθετη μεταβλητή, που αναφέρεται στην εργασία των γυναικών διαχρονικά σε συνδυασμό με τα οικογενειακά τους βάρη και περιλαμβάνει εννέα διαφορετικούς τύπους γυναικείων σταδιοδρομιών. Τους εξής:

A. Γυναίκες που δεν έχουν παιδί(α):	N=	%
1. Γυναίκες που εργάζονται τώρα	106	5,5
2. Γυναίκες που έχουν εργαστεί στο παρελθόν	58	3,0
3. Γυναίκες που δεν έχουν ποτέ εργαστεί	23	1,2
B. Γυναίκες που έχουν τουλάχιστον ένα παιδί:		
4. Δεν έχουν ποτέ εργαστεί	368	19,1
5. Έχουν εργαστεί στο παρελθόν αλλά διέκοψαν με τον γάμο	395	20,5
6. Εργάζονται συνεχώς χωρίς διακοπές	372	19,3
7. Εργάζονται με διακοπές και επανακάμψεις	185	9,6
8. Εργάστηκαν ανάμεσα ή μετά τη/ις γέννηση/εις του/ων παιδιου/ών και στη συνέχεια διέκοψαν	130	6,8
9. Διέκοψαν πριν από τη/ις γέννηση/εις και δεν επανέκαμψαν	267	13,9
10. Άλλες περιπτώσεις	10	
Σύνολο	1924	100,0

Όπως βλέπουμε, οι παραπάνω εννέα κατηγορίες γυνακειών σταδιοδρομιών αναφέρονται σε εντελώς διαφορετικές καταστάσεις. Πάντως, μόνο το ένα πέμπτο από το σύνολο των γυναικών του δείγματος (με ή χωρίς παιδί-α) δεν έχει ποτέ εργαστεί (20%), ενώ οι υπόλοιπες γυναίκες εργάστηκαν σε κάποια περίοδο της ζωής τους.

Εξάλλου, από τις 187 γυναίκες που δεν έχουν παιδιά, περισσότερες από τις μισές (57%) εργάζονταν την περίοδο που διεξήχθη η έρευνα.

Ωστόσο, η ύπαρξη παιδιών στην οικογένεια διαφοροποιεί τις συμπεριφορές και των παντρεμένων γυναικών της Αθήνας και επιδρά αρνητικά στην άσκηση επαγγελματικής απασχόλησης. Έτσι, όπως προκύπτει, μόλις το ένα τρίτο (32%) από τις γυναίκες με παιδί-α εργάζονται, εκ των οποίων 57% χωρίς διακοπές στην πορεία της εργασίας τους, ενώ 43% με διακοπές.

Οι υπόλοιπες γυναίκες είτε διέκοψαν την εργασία τους (47%) εξαιτίας γεγονότων του κύκλου ζωής (γάμος, γεννήσεις παιδιών), είτε δεν έχουν ποτέ εργαστεί (21%).

Ακόμη, χαρακτηριστικό είναι ότι από τις 977 γυναίκες με παιδί-α που σταμάτησαν να εργάζονται με τον γάμο, ή με τις γεννήσεις των παιδιών, οι περισσότερες (81%) δεν επανέκαμψαν στην αγορά εργασίας και μόνον το 19% απ' αυτές επανέκαμψε.

Η τάση αυτή διαφέρει από αυτήν που παρατηρείται σε άλλες δυτικές χώρες, όπου, όπως αναφέραμε, τα διάφορα γεγονότα του κύκλου ζωής δεν επηρεάζουν σε τόσο μεγάλο βαθμό τις συμπεριφορές των γυναικών, και οι περισσότερες επανέρχονται μετά ένα ορισμένο χρονικό διάστημα στην αγορά εργασίας¹⁶.

Το γεγονός αυτό συνδέεται ίσως με τις δυσκολίες και τις ιδιορρυθμίες της ελληνικής αγοράς εργασίας στο θέμα της απασχόλησης¹⁷, ή – και το πιθανότερο – με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στη φύλαξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας.

α) Επίδραση των κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών

Θα προβούμε στην εξέταση της διάρθρωσης των σταδιοδρομιών των παντρεμένων γυναικών της Αθήνας ανάλογα με τα κοινωνικο-οικονομικά τους χαρακτηριστικά, αρχίζοντας από το επίπεδο εκπαίδευσης και την ηλικία των γυναικών.

Όπως ήταν αναμενόμενο, οι γυναίκες που εργάζονται τώρα και δεν διέκοψαν ποτέ την εργασία τους ανήκουν κατά κανόνα

στην κατηγορία των νεώτερων γυναικών (< 35 χρόνων) με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (42%)¹⁸. Στην ίδια κατηγορία συναντάμε επίσης, σε μεγάλο βαθμό, και τις γυναίκες που εργάζονται μεν, αλλά δεν έχουν – ή δεν έχουν αποκτήσει – παιδί(α) (43%) (βλ. Πίνακα 1).

Αντίθετα, τις γυναίκες που διέκοψαν την εργασία τους σε κάποια περίοδο της ζωής τους, ακόμα και αυτές που εργάζονται τώρα, τις συναντάμε συχνότερα στην κατηγορία των γυναικών που είναι πάνω από 35 ετών και έχουν χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης (40% περίπου). Ωστόσο, οι γυναίκες που διέκοψαν την εργασία τους εξαιτίας της γέννησης του/ων παιδιού/ων τους είναι κατά κανόνα νεώτερες, αλλά με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Πρόκειται λοιπόν για νέες γυναίκες με παιδιά μικρής ηλικίας, γεγονός που πιθανόν τις εμποδίζει να εργαστούν.

Ας σημειωθεί, ότι οι γυναίκες που δεν έχουν ποτέ εργαστεί (με ή χωρίς παιδί), ανήκουν συχνότερα ανάμεσα στις νεώτερες μεν γυναίκες αλλά με λιγότερη μόρφωση. Πρόκειται, ίσως, για νέες γυναίκες που αναζητούν εργασία για πρώτη φορά.

Οι συμπεριφορές των γυναικών απέναντι στην εργασία τους διαφοροποιούνται λοιπόν ανάλογα με την ηλικία και το επίπεδο εκπαίδευσής τους. Γενικά μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να συναντήσουμε γυναίκες που εργάζονται συνεχώς, χωρίς διακοπές, ανάμεσα στις νέες και πιο μορφωμένες, ενώ αντίθετα, όσες εργάζονται μεν, αλλά έχουν διακόψει την εργασία τους σε κάποια περίοδο της ζωής τους, ή όσες δεν εργάζονται, τις βρίσκουμε συχνότερα στην ομάδα των πιο ηλικιωμένων και με λιγότερη μόρφωση γυναικών.

Η οικονομική και κοινωνική θέση των γυναικών, όπως ήδη αναφέραμε, αποτελεί διαφοροποιό παράγοντα για τη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας και τη συμπεριφορά τους απέναντι στην επαγγελματική τους απασχόληση¹⁹.

Εξετάζοντας, στη συνέχεια, τις σταδιοδρομίες των γυναικών ανάλογα με την κοινωνική τους θέση – με βάση το επάγγελμα του συζύγου – διαπιστώνουμε ότι οι γυναίκες, των οποίων οι σύζυγοι είναι ανώτερα στελέχη ή υπάλληλοι γραφείου έχουν πιο συχνά μια σταθερή επαγγελματική πορεία συγκριτικά με τις γυναίκες των εργατικών νοικοκυριών, που όταν εργάζονται παρουσιάζουν συχνά διακοπές (60% έναντι 20%) (βλ. Πίνακα 2).

Όπως γίνεται φανερό, στα ανώτερα και μεσαία κοινωνικά στρώματα, όπου επικρατεί πιο προοδευτική νοοτροπία και η φροντίδα των παιδιών μπορεί ευκολότερα να ανατεθεί σε ειδικά πρόσωπα, οι γυναίκες έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα να εργά-

ζονται συνεχώς, χωρίς διακοπές.

Τα ίδια φαινόμενα προκύπτουν με τον έλεγχο της διάρθρωσης των σταδιοδρομιών των γυναικών ανάλογα με τη δική τους επαγγελματική κατηγορία. Έτσι, όπως μας δείχνουν τα δεδομένα του Πίνακα 3, οι γυναίκες που ανήκουν στις κατηγορίες, ανώτερα στελέχη/ελεύθεροι επαγγελματίες και υπάλληλοι γραφείου, έχουν πιο συχνά μια συνεχή σταδιοδρομία και διακόπτουν σπανιότερα την εργασία τους σε σχέση με τις εργάτριες που πολύ συχνά διακόπτουν την εργασία και επανακάμπτουν (12% έναντι 55%). Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι οι γυναίκες, απασχολούμενες σαν “πωλήτριες και έμποροι”, εμφανίζουν τη μεγαλύτερη αστάθεια απέναντι στην εργασία τους και μόλις 10% από αυτές παρουσιάζει ένα συνεχές προφίλ εργασίας.

Είναι προφανές λοιπόν ότι η έλλειψη επαγγελματικής εξειδίκευσης, που περιορίζει και τα οφέλη που θα απέφερε μια εργασία στο οικογενειακό εισόδημα, μειώνει και τις πιθανότητες να έχουν οι γυναίκες μια συνεχή επαγγελματική απασχόληση, όπως ήδη αναφέραμε²⁰. Οπωσδήποτε, διακόπτει κανείς με μεγαλύτερη ευκολία ένα επάγγελμα με χαμηλό γόητρο από ένα άλλο με μεγαλύτερη εξειδίκευση και συνεπώς με υψηλότερο γόητρο.

Όπως είδαμε, η συνεχής χωρίς διακοπές εργασία απαντάται συχνότερα ανάμεσα στις πιο μορφωμένες γυναίκες και σε όσες ανήκουν σε μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα, ανεξάρτητα από την ηλικία τους. Αντίθετα, οι γυναίκες που εμφανίζουν διακοπές στην εργασία τους – είτε εργάζονται τώρα, είτε όχι – είναι μεγαλύτερης ηλικίας, έχουν λιγότερη μόρφωση και ανήκουν σε κατώτερα κοινωνικά στρώματα· όπως φαίνεται, οι δυσκολίες της ζωής και οι οικονομικές αντιξοότητες οδήγησαν τις γυναίκες αυτές στην αγορά εργασίας. Τέλος, όσον αφορά τις γυναίκες που δεν έχουν ποτέ εργαστεί, είναι μεν νέες αλλά προέρχονται, ως επί το πλείστον, από κατώτερα κοινωνικά στρώματα.

Β. Μελλοντικά σχέδια για την απασχόληση των γυναικών

Το δεύτερο θέμα που θα εξετάσουμε εδώ, στο πλαίσιο της δυναμικής ανάλυσης της γυναικείας επαγγελματικής απασχόλησης, αναφέρεται στα σχέδια των γυναικών για μελλοντική απασχόληση, που αναμφίβολα αντανακλούν τις στάσεις τους απέναντι στην εργασία τους.

Για τη διερεύνηση του θέματος αυτού διαμορφώσαμε και πάλι μια καινούργια μεταβλητή, η οποία περιλαμβάνει πέντε διαφορετικές περιπτώσεις γυναικών ως προς την αντιμετώπιση της εργασίας τους μελλοντικά:

	N=	%
1. Γυναίκες που εργάζονται και σχεδιάζουν να εργαστούν μέχρι την περίοδο της συνταξιοδότησής τους	396	20,6
2. Γυναίκες που εργάζονται και σκοπεύουν να διακόψουν πριν από την περίοδο της συνταξιοδότησής τους	79	4,1
3. Γυναίκες που έχουν ή δεν έχουν εργαστεί στο παρελθόν, αλλά αναζητούν εργασία	230	12,0
4. Γυναίκες που έχουν εργαστεί στο παρελθόν και δεν αναζητούν εργασία	671	34,9
5. Γυναίκες που δεν έχουν ποτέ εργαστεί και δεν αναζητούν εργασία	341	17,7
6. Δεν γνωρίζουν/δεν απαντούν	207	10,8

Όπως βλέπουμε, οι περισσότερες γυναίκες που εργάζονται – αν και αποτελούν τη μειοψηφία – δεν έχουν πρόθεση να σταματήσουν νωρίτερα από την περίοδο της συνταξιοδότησής τους, ενώ ένα μικρό ποσοστό (16%), αν και εργάζεται, επιθυμεί να διακόψει την εργασία του πριν την περίοδο της σύνταξης.

Χαρακτηριστικό είναι, ότι οι περισσότερες από τις γυναίκες που δεν εργαζόντουσαν κατά την περίοδο που διεξήχθηκε η έρευνα, δεν σχεδίαζαν να εργαστούν και για τον λόγο αυτό δεν αναζητούσαν κάποια εργασία (80%). Τέλος, αξ σημειωθεί ότι πολλές γυναίκες, εργαζόμενες και μη, δεν απάντησαν στην ερώτηση αυτή, είτε διότι δεν γνώριζαν εάν επιθυμούν να εργαστούν ή άλλως να διακόψουν την εργασία τους, είτε διότι δεν θέλησαν να απαντήσουν.

α) Επίδραση των κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών

Σύμφωνα με τα δεδομένα του Πίνακα 4, η εκπαίδευση και η ηλικία των γυναικών έχει κι εδώ άμεσο αντίκτυπο στις συμπεριφορές τους. Έτσι, οι γυναίκες που εργάζονται και σκοπεύουν να συνεχίσουν την εργασία τους μέχρι την περίοδο της συνταξιοδότησής τους, ανήκουν σε μεγάλο βαθμό, στην κατηγορία των νέων γυναικών (< 35 χρόνων) με ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης (47%). Αντίθετα, οι νέες γυναίκες με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευ-

σης δηλώνουν, ότι πρόκειται να διακόψουν νωρίτερα την εργασία τους (44%).

Εξάλλου, χαρακτηριστικό είναι, ότι οι γυναίκες που επιθυμούν και επιδιώκουν να εργαστούν, είναι πιο συχνά νέες αλλά με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (37%). Τέλος, οι γυναίκες που δεν ψάχνουν για κάποια εργασία ανήκουν, ως επί του πλείστον, στην ίδια κατηγορία (43%). Πιθανόν, η φροντίδα των παιδιών και του σπιτιού να τις εμποδίζει επί του παρόντος να εργαστούν.

Ποιο κοινωνικό περιβάλλον ευνοεί όμως περισσότερο τη συνέχιση της επαγγελματικής απασχόλησης;

Ελέγχοντας τις στάσεις των γυναικών σε σχέση με την επαγγελματική κατηγορία του συζύγου διαπιστώνουμε ότι από τις γυναίκες που εργάζονται, όσες ανήκουν στα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα, επιθυμούν να συνεχίσουν την εργασία τους μέχρι την περίοδο της συνταξιοδότησής τους πιο συχνά απ' ό,τι οι γυναίκες που περιλαμβάνονται στα υπόλοιπα νοικοκυριά (38%). Χαρακτηριστικό είναι ακόμη, ότι ενώ οι γυναίκες των εργατικών νοικοκυριών ενδιαφέρονται να εργαστούν και αναζητούν για τον λόγο αυτό κάποια εργασία σε μεγαλύτερο βαθμό από τις υπόλοιπες γυναίκες, εντούτοις, όσες εργάζονται δεν σκοπεύουν να συνεχίσουν την εργασία τους και σκέπτονται να την διακόψουν σύντομα (βλ. Πίνακα 5).

Όλα αυτά τα στοιχεία συντείνουν και πάλι στο να δημιουργείται η αντίληψη, ότι οι οικονομικοί λόγοι κυρίως ωθούν τις γυναίκες αυτές είτε να εργάζονται, είτε να ψάχνουν για κάποια εργασία.

Παρ' όλα αυτά δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι από τις εργαζόμενες γυναίκες, όσες σκέπτονται να εργάζονται μέχρι την περίοδο της συνταξιοδότησής τους, περιλαμβάνονται, στην πλειοψηφία τους, στις ανώτερες και μεσαίες επαγγελματικές κατηγορίες (ανώτερα στελέχη/ελεύθεροι επαγγελματίες και υπάλληλοι γραφείου). Έτσι, η τάση για συνέχιση της εργασίας είναι κι εδώ πιο έντονη στις κατηγορίες αυτές (34% περίπου). Αντίθετα, οι εργάτριες αν και επιθυμούν, ως επί το πλείστον, να διακόψουν την εργασία τους νωρίτερα (43%), εντούτοις αναζητούν πολύ συχνά (60% περίπου) κάποια εργασία, ιδίως όσες είχαν ξαναεργαστεί στο παρελθόν (βλ. Πίνακα 6). Είναι προφανές λοιπόν, ότι η έλλειψη επαγγελματικής εξειδίκευσης επιδρά αρνητικά στην συνέχιση της επαγγελματικής απασχόλησης και οπωσδήποτε προσδιορίζει τις στάσεις των γυναικών.

Ας δούμε τώρα εάν τα οικογενειακά βάρη και συγκεκριμένα ο αριθμός παιδιών, αποτελούν παράγοντες διαφοροποίησης των

συμπεριφορών των παντρεμένων γυναικών της Αθήνας ως προς τα σχέδια τους για μελλοντική απασχόληση.

Όπως είναι γνωστό, ο αριθμός των παιδιών σε συνδυασμό με το πρόβλημα της φύλαξης των παιδιών, αλλά και το δυνητικό οικονομικό όφελος του νοικοκυριού από το εισόδημα της γυναίκας επηρεάζουν τις επιλογές των παντρεμένων γυναικών με οικογενειακές ευθύνες, όσον αφορά τη συνέχιση ή μη της εργασίας τους.

Δεν είναι περίεργο λοιπόν που ανάμεσα στις γυναίκες, που δεν έχουν παιδιά, βρίσκουμε λίγο περισσότερες που δηλώνουν, ότι θα εξακολουθήσουν να εργάζονται μέχρι την περίοδο της συνταξιοδότησής τους. Από την άλλη μεριά, ένα μεγάλο ποσοστό από τις εργαζόμενες, που επιθυμούν να διακόψουν την εργασία τους, δεν έχουν παιδιά (βλ. Πίνακα 7). Πρόκειται ίσως για γυναίκες που σχεδιάζουν να σταματήσουν την εργασία τους μόλις αποκτήσουν παιδιά; Ή μήπως οι δυσμενείς συνθήκες στο χώρο εργασίας τους τις αποθαρρύνουν να εξακολουθήσουν να εργάζονται;

Πάντως, οι γυναίκες που δεν αναζητούν κάποια εργασία, είτε έχουν εργαστεί στο παρελθόν είτε όχι, έχουν σαφώς μεγαλύτερο αριθμό παιδιών, ενώ η μη επιθυμία τους για επαγγελματική απασχόληση συνδέεται πιθανόν με τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις. Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι οι γυναίκες που έχουν περισσότερα προσόντα, και συγκεκριμένα μεγαλύτερη μόρφωση κι εξειδίκευση, καθώς κι αυτές που προέρχονται από ανώτερα και μεσαία κοινωνικά στρώματα έχουν διαφορετικές συμπεριφορές απέναντι στην εργασία τους. Οι γυναίκες αυτές διστάζουν σε μεγαλύτερο βαθμό να διακόψουν μια εργασία που έχει συχνά μεγαλύτερο γόητρο. Αντίθετα, οι γυναίκες με λιγότερα προσόντα παρουσιάζουν μειωμένη διάθεση όχι μόνο για συμμετοχή στην αγορά εργασίας, αλλά και για εξακολούθηση της εργασίας τους. Ακόμη, η παρουσία παιδιών στο σπίτι επιδρά αρνητικά στην συνέχιση της επαγγελματικής απασχόλησης.

Γ. Γυναικείες σταδιοδρομίες και οικογενειακή οργάνωση

α) Διάρθρωση των γυναικείων σταδιοδρομιών και κατανομή των οικιακών εργασιών

Η ανάλυση των γυναικείων σταδιοδρομιών που προηγήθηκε, μας επέτρεψε να εντοπίσουμε σε ποιές περιπτώσεις και σε ποιά κοινωνικά στρώματα οι γυναίκες εμφανίζουν συνεχές προφίλ απασχόλησης και τότε αυτές διακόπτουν την εργασία τους. Στο

μέρος αυτό θα διερευνήσουμε τις τυχόν αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στην επαγγελματική και στην οικιακή σφαίρα των γυναικών.

Θα αρχίσουμε από τις «μορφές οικιακής βοήθειας» εντοπίζοντας σε ποια ζευγάρια, επικρατεί συχνότερα το παραδοσιακό σχήμα (λιγότερη συμμετοχή του άνδρα) και σε ποια το σύγχρονο σχήμα (ποιο ουσιαστική συμμετοχή του άνδρα) ως προς την κατανομή των οικιακών εργασιών ανάμεσα στους συζύγους²¹.

Παρατηρώντας τα δεδομένα μας, διαπιστώνουμε εξαρχής ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές στη διάρθρωση των γυναικείων σταδιοδρομιών ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες στην οικογενειακή οργάνωση κάθε ζευγαριού. Χαρακτηριστικό είναι λοιπόν ότι στις οικογένειες με παρουσία παιδιού-ων στο σπίτι, όταν οι γυναίκες έχουν μια συνεχή σταδιοδρομία –χωρίς διακοπές– επικρατεί, ως επί το πλείστον, ο σχετικά σύγχρονος τύπος οικιακής βοήθειας (60%). Αντίθετα, στις οικογένειες που οι γυναίκες εργάζονται μεν, αλλά παρουσιάζουν διακοπές στην πορεία της εργασίας τους, η εικόνα μεταβάλλεται και το σύγχρονο σχήμα συναντάται μόνο στα μισά περίπου ζευγάρια (βλ. Πίνακα 8).

Χαρακτηριστικό είναι ότι στις περιπτώσεις των γυναικών που εργαζόντουσαν στο παρελθόν, αλλά διέκοψαν εξαιτίας των οικογενειακών τους ευθυνών (γεννήσεις παιδιών κλπ.), οι τρόποι ζωής διαγράφονται διαφορετικά και η παραδοσιακή μορφή οικιακής βοήθειας αποτελεί το κυρίαρχο μοντέλο: η ασυμμετρία στις συζυγικές ανταλλαγές αφορά το 60% των οικογενειών²².

Τέλος, στην ομάδα των εργαζομένων γυναικών, σε όσες δεν έχουν παιδιά, όπως είναι φυσικό, συναντάται πιο συχνά ο σύγχρονος τύπος οικιακής βοήθειας (63%). Αντίθετα, η μορφή των συζυγικών ανταλλαγών έχει σημαντικά πιο παραδοσιακό χαρακτήρα στα ζευγάρια, που οι γυναίκες δεν εργάζονται τώρα αλλά έχουν εργαστεί στο παρελθόν (40%). Ωστόσο, ανάμεσα στις γυναίκες που δεν έχουν ποτέ εργαστεί οι σύζυγοι βοηθούν λίγο περισσότερο (52%), γεγονός που οπωσδήποτε συνδέεται και με την ηλικία των γυναικών αυτών που, όπως είδαμε, ανήκουν σε νεώτερες ηλικιακές ομάδες²³.

Όταν ληφθεί υπόψη η παρουσία του συζύγου στον τομέα της οικιακής εργασίας πιο συγκεκριμένα, εμφανίζονται παρόμοιες τάσεις. Έτσι, όπως προκύπτει από τα δεδομένα του Πίνακα 8, ανάμεσα στις γυναίκες με παρουσία παιδιού-ων και συνεχές προφίλ εργασίας, η συζυγική παρουσία στις δουλειές που έχουν σχέση με το σπίτι και τη φροντίδα των παιδιών καθημερινά είναι σαφώς πιο έντονη (30%). Ακόμα οι γυναίκες αυτές μένουν σπανιότερα χωρίς καμιά βοήθεια (30%), ενώ αρκετά συχνά έχουν και

κάποιου άλλου είδους βοήθεια από τρίτο πρόσωπο – με ή χωρίς αμοιβή (37%).

Ωστόσο, ανάμεσα στις γυναίκες που εργάζονται μεν αλλά παρουσιάζουν διακοπές στην πορεία της εργασίας τους οι παραπάνω τάσεις αντιστρέφονται. Το γεγονός ότι αυτές εργάζονται, δεν επηρεάζει τη συμβολή των συζύγων τους στην καθημερινή ζωή και πολύ λίγοι απ' αυτούς (17%) συμμετέχουν ενεργά. Άλλωστε, οι μισές περίπου απ' αυτές, όπως φαίνεται, δεν έχουν καμιά βοήθεια καθημερινά (βλ. Πίνακα 8).

Όσον αφορά τις υπόλοιπες γυναίκες με παιδί(-α) με βάση τα δεδομένα του ίδιου Πίνακα, που είτε εργάστηκαν και διέκοψαν, είτε δεν εργάστηκαν ποτέ, η παρουσία του συζύγου στις καθημερινές οικιακές εργασίες κυμαίνεται στα ίδια με τα προηγούμενα επίπεδα (18%), ενώ πολύ συχνά (60%) δεν έχουν καμιά βοήθεια στην καθημερινότητα της ζωής.

Τέλος, στα ζευγάρια χωρίς παρουσία παιδιού η αποκλειστική παρουσία του συζύγου στις καθημερινές οικιακές δραστηριότητες εμφανίζεται αρκετά πιο έντονη, όπως αναμενόταν, στις περιπτώσεις που οι γυναίκες εργάζονται (42%)²⁴. Να σημειωθεί ότι οι τελευταίες μένουν λιγότερο συχνά χωρίς καμιά βοήθεια (24%).

Όπως βλέπουμε, εξ αρχής διαγράφεται μια στενή σχέση ανάμεσα στους τρόπους ζωής των οικογενειών της Αθήνας και στη διάρθρωση των γυναικείων σταδιοδρομιών. Πράγματι, η μορφή της βοήθειας του συζύγου φαίνεται ότι συνδέεται με το προφίλ εργασίας των γυναικών, ενώ οι γυναίκες με παιδί(-α) που εργάζονται συνεχώς από τότε που άρχισαν χωρίς να έχουν διακόψει, αποτελούν και την πιο προοδευτική ομάδα.

Ωστόσο, οι δυσλειτουργίες στο πλαίσιο της καθημερινής οικογενειακής οργάνωσης αντικατοπτρίζονται στις γυναικείες σταδιοδρομίες. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες που δεν έχουν βοήθεια στις οικιακές εργασίες, στην προσπάθειά τους να αντεπεξέλθουν στον διπλό ρόλο της εργαζόμενης και της συζύγου-μητέρας που έχουν επωμιστεί, διαφοροποιούν τη στάση τους. Έτσι, είτε εργάζονται με διακοπές και επανακάμψεις, είτε διακόπτουν οριστικά την εργασία τους.

β) Σχέδια για μελλοντική εργασία και οικιακή βοήθεια

Εξετάζοντας, στη συνέχεια, τις συμπεριφορές των γυναικών ως προς τα σχέδια τους για απασχόληση στο μέλλον ανάλογα με τις μορφές των συζυγικών ανταλλαγών, διακρίνουμε παρόμοιες τάσεις. Όπως μας δείχνει ο Πίνακας 9, ανάμεσα στις εργαζόμε-

νες γυναίκες που σχεδιάζουν να εργαστούν μέχρι την περίοδο της συνταξιοδότησής τους, επικρατούν περισσότερο συχνά οι σύγχρονοι τρόποι ζωής (62%). Στα ζευγάρια όμως που οι γυναίκες εργάζονται μεν, αλλά σκοπεύουν να διακόψουν σύντομα, η παραπάνω κατάσταση μεταβάλλεται και οι συζυγικές ανταλλαγές τείνουν περισσότερο προς το παραδοσιακό σχήμα (60%).

Ωστόσο, ανάμεσα στα ζευγάρια που οι γυναίκες δεν εργάζονται, είτε αναζητούν κάποια εργασία είτε όχι, επικρατεί μεγαλύτερη ανισότητα ως προς τις πρακτικές οικιακής βοήθειας του συζύγου (65%, παραδοσιακό σχήμα).

Όσον αφορά τη συγκεκριμένη συμμετοχή του συζύγου, και πάλι η παρουσία του εμφανίζεται αυξημένη στις περιπτώσεις των γυναικών που εργάζονται και δήλωσαν ότι επιθυμούν να συνεχίσουν την εργασία τους μέχρι την περίοδο της συνταξιοδότησής τους, ενώ μειώνεται ανάμεσα στις γυναίκες που σκοπεύουν να την διακόψουν (37% έναντι 23%) (βλ. Πίνακα 9).

Τέλος, ανάμεσα στις γυναίκες που δεν εργάζονται, είτε ψάχνουν κάποια εργασία, είτε αρνούνται την πιθανότητα άσκησης ενός επαγγέλματος μελλοντικά, βρίσκουμε και την μικρότερη συζυγική συμμετοχή ως προς τις πρακτικές οικιακής βοήθειας (20% περίπου), ενώ οι περισσότερες από αυτές δεν έχουν καμιά βοήθεια καθημερινά (60%) (βλ. Πίνακα 9).

Οι διαθέσεις των γυναικών απέναντι στην εργασία τους συνδέονται, όπως είδαμε, κατά κάποιο τρόπο με τους τρόπους ζωής των οικογενειών. Συγκεκριμένα, υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα οι γυναίκες αφενός να εργάζονται και αφετέρου να σχεδιάζουν να συνεχίσουν την εργασία τους μέχρι την περίοδο της συνταξιοδότησής τους, στις οικογένειες όπου επικρατούν πιο σύγχρονες μορφές κατανομής των οικιακών δραστηριοτήτων ανάμεσα στους συζύγους. Αντίθετα, στις οικογένειες που οι γυναίκες είτε έχουν τάση να διακόψουν την εργασία τους, είτε δεν σκοπεύουν να εργαστούν στο μέλλον, απαντώνται συχνότερα παραδοσιακές μορφές κατανομής των οικιακών εργασιών.

Συμπεράσματα

Στη μελέτη αυτή εξετάσαμε κατ' αρχήν τη διάρθρωση των σταδιοδρομιών και τις συμπεριφορές των παντρεμένων γυναικών, που ζουν στην Αθήνα, απέναντι στην εργασία τους. Στη συνέχεια διερευνήσαμε, εάν και πώς διασυνδέεται η επαγγελματική με την οικογενειακή σφαίρα των γυναικών.

Αν και η δομή των γυναικείων σταδιοδρομιών καθώς και η απόφαση μιας γυναίκας να εργαστεί και να εξακολουθήσει να εργάζεται εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, που επιδρούν ανά πάσα στιγμή και διαμορφώνουν σε διαφορετικά πλαίσια το προφίλ εργασίας κάθε γυναίκας, η ανάλυση μας έδειξε, επαληθεύοντας την υπόθεσή μας (υπόθεση α'), ότι οι νεώτερες και πιο μορφωμένες, καθώς και όσες ανήκουν σε μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα, εμφανίζουν πιο συχνά συνεχή σταδιοδρομία χωρίς διακοπές, ενώ οι περισσότερες από αυτές δεν σκοπεύουν να σταματήσουν την εργασία τους πριν από την περίοδο της σύνταξης.

Όστόσο, η τάση για συνεχή απασχόληση εξασθενεί ανάμεσα στις λιγότερο μορφωμένες γυναίκες, σε όσες έχουν μεγαλύτερη ηλικία και ανήκουν σε χαμηλά κοινωνικά στρώματα: όλες, είτε παρουσιάζουν διακοπές στην πορεία της εργασίας τους, είτε επιθυμούν να την διακόψουν οριστικά. Ακόμη, στην περίπτωση που δεν εργάζονται, οι περισσότερες από αυτές δεν αναζητούν κάποια εργασία.

Όπως φαίνεται, στις περιπτώσεις αυτές υπεισέρχονται και άλλοι παράγοντες που διαφοροποιούν τις συμπεριφορές των γυναικών, ενώ το προφίλ της εργασίας τους αντανακλά τις οικογενειακές και οικονομικές τους συνθήκες. Πιθανόν, οι οικονομικές αντιξοότητες τις ωθούν είτε να εργάζονται –με προοπτική να διακόψουν στο μέλλον–, είτε να ψάχνουν για κάποια εργασία.

Εξάλλου, παρά τους περιορισμούς που επιβάλλονται λόγω της ανεπάρκειας των δεδομένων και τις επιφυλάξεις μας ως προς την κατεύθυνση της αιτιότητας, προς επαλήθευση της δεύτερης υπόθεσής μας (υπόθεση β'), φάνηκε ότι υπάρχει αλληλεξάρτηση ανάμεσα στην επαγγελματική και την οικιακή σφαίρα των παντρεμένων γυναικών της Αθήνας. Όπως διαπιστώθηκε, η ποιότητα ως προς τις συζυγικές ανταλλαγές επενεργεί θετικά και στην περίπτωση των παντρεμένων γυναικών της Αθήνας, επηρεάζοντας τις επιλογές τους για συνέχιση ή μη της εργασίας τους.

Οι γυναίκες λοιπόν που λαμβάνουν περισσότερη βοήθεια στον τομέα της οικιακής εργασίας, έχουν περισσότερες πιθανότητες να εμφανίζουν συνεχές προφίλ εργασίας και να μη διακόπτουν την εργασία τους συγκριτικά με τις υπόλοιπες γυναίκες, που έχουν σαφώς λιγότερη βοήθεια και οι οποίες εργάζονται και παρουσιάζουν διακοπές στην πορεία της εργασίας, είτε δεν εργάζονται γιατί διέκοψαν και δεν επανέκαμψαν.

Τέλος, ο πιο ισότιμος διαχωρισμός των οικιακών εργασιών

φαίνεται ότι επενεργεί θετικά στην απόφαση των γυναικών για εξακολούθηση της επαγγελματικής τους απασχόλησης, ενώ η τάση για διακοπή αυτής αυξάνεται όσο συρρικνώνεται η ανδρική παρουσία στις καθημερινές εργασίες μέσα στο σπίτι.

Πίνακες

Πίνακας 1. Τύποι γυναικείων σταδιοδρομιών ανάλογα με την ηλικία των γυναικών (% στη γραμμή)

	<35 χρόνων		>35 χρόνων		N=
	Εκπαίδευση-	Εκπαίδευση+	Εκπαίδευση-	Εκπαίδευση+	
Γυναίκες*					
οπαιδ.ΕΤ	28,3	43,4	20,8	7,5	106
οπαιδ.ΕΠ	37,9	44,8	15,5	1,7	58
οπαιδ.ΠΕ	47,8	21,7	21,7	8,7	23
παιδ.ΠΕ	41,3	20,1	28038	10,3	368
παιδ.ΔΕδιακ. γαμ.	42,8	20,3	28,9	8,1	395
παιδ.ΕΤσυν.	18,8	41,9	16,1	23,1	372
παιδ.ΕΤδιακ.	34,1	14,1	36,8	15,1	185
παιδ.ΔΕδιακ.	27,7	13,1	40,0	19,2	130
παιδ.ΔΕδιακ.γεν.	38,6	27,0	21,7	12,7	267
Σύνολο	34,4	26,6	25,8	13,3	
N=	661	511	496	256	1924

* Επεξήγηση των συντομογραφιών:

οπαιδ.ΕΤ: Γυναίκες χωρίς παιδί που εργάζονται τώρα

οπαιδ.ΕΠ: Γυναίκες χωρίς παιδί που δεν εργάζονται αλλά έχουν εργαστεί στο παρελθόν

οπαιδ.ΔΕΠ: Γυναίκες χωρίς παιδί που δεν έχουν ποτέ εργαστεί

παιδ.ΔΕΠ: Γυναίκες με παιδί(-α) που δεν έχουν ποτέ εργαστεί

παιδ.ΔΕΠδιακ.γαμ. Γυναίκες με παιδί(-α) που εργάστηκαν μέχρι το γάμο τους και στη συνέχεια διέκοψαν

παιδ.ΕΤσυν: Γυναίκες με παιδί(α) που εργάζονται συνεχώς χωρίς να έχουν ποτέ διακόψει

παιδ.ΕΤδιακ: Γυναίκες με παιδί(-α) που διέκοψαν, αλλά εργάζονται τώρα.

παιδ.ΔΕδιακ: Γυναίκες με παιδί(-α) που εργάστηκαν ενδιάμεσα ή μετά τις γεννήσεις των παιδιών, αλλά στη συνέχεια διέκοψαν και δεν επανέκαμψαν.

παιδ.ΔΕ.διακ.γεν.: Γυναίκες που εργάστηκαν μέχρι τη γέννηση του παιδιού, αλλά στη συνέχεια διέκοψαν και δεν επανέκαμψαν.

Πίνακας 2. Τύποι γυναικείων σταδιοδρομιών ανάλογα με την επαγγελματική κατηγορία των συζύγων (% στη γραμμή)

Επαγ. κατηγορία	Αν. στελέχη/ ελ. επαγγελμ.	Υπάλληλοι γραφείου	Έμποροι/ πωλητές	Εργάτες/ υπηρεσίες	
Γυναίκες*					N=
οπαιδ.ΕΤ	28,3	10,4	16,0	45,3	106
οπαιδ.ΕΠ	24,1	8,6	8,6	58,6	58
οπαιδ.ΠΕ	30,4	4,3	13,0	52,2	23
παιδ.ΠΕ	21,7	6,5	10,1	61,7	368
παιδ.ΔΕδιακ. γαμ.	18,5	5,6	11,9	64,1	395
παιδ.ΕΤσυν.	37,9	17,2	12,1	32,8	372
παιδ.ΕΤδιακ.	21,1	4,3	18,9	55,7	185
παιδ.ΔΕδιακ.	16,9	6,9	11,5	64,9	130
παιδ.ΔΕδιακ.γεν.	21,0	7,5	10,5	61,0	267
Άλλο	35,0	-	35,0	30,0	20
Σύνολο	24,4	8,5	12,4	54,7	1924
N=	469	164	239	1052	

* Για την επεξήγηση των συντομογραφιών των γυναικείων σταδιοδρομιών, βλ. Πίνακα 1.

Πίνακας 3. Τύποι γυναικείων σταδιοδρομιών ανάλογα με την επαγγελματική κατηγορία των γυναικών (τελευταία εργασία μετά τον γάμο (% στη γραμμή))

Επαγγελ. κατηγορία	Αν.στελέχη ελ.επαγγελ.	Υπάλληλοι γραφείου	Έμποροι/ Πωλητές	Εργάτες Υπηρεσίες	
Γυναίκες*					N=
οπαιδ.ΕΤ	24,5	31,1	6,6	37,7	106
οπαιδ.ΕΠ**	5,6	35,2	13,8	44,4	58
οπαιδ.ΠΕ	-	-	-	-	23
παιδ.ΠΕ	-	-	-	-	368
παιδ.ΔΕδιακ. γαμ.**	6,6	19,7	12,4	61,3	395
παιδ.ΕΤσυν.	31,5	29,6	9,7	29,0	372
παιδ.ΕΤδιακ.	12,4	10,3	21,6	55,7	185
παιδ.ΔΕδιακ.	10,0	16,9	16,2	56,9	130
παιδ.ΔΕδιακ.γεν.	7,5	28,1	13,9	50,6	267
Άλλο	12,5	50,0	12,5	25,0	20
Σύνολο	18,4	25,0	13,3	43,3	1099
N=	202	275	146	476	

* Για την επεξήγηση των συντομογραφιών των γυναικείων σταδιοδρομιών, βλ. Πίνακα 1.

** Τελευταία εργασία πριν τον γάμο.

Πίνακας 4. Σχέδια των γυναικών για μελλοντική απασχόληση ανάλογα με την ηλικία και το επίπεδο εκπαίδευσής τους (% στη γραμμή)

	<35 χρόνων		>35 χρόνων		N=
	Εκπαίδευση-	Εκπαίδευση+	Εκπαίδευση-	Εκπαίδευση+	
Γυναίκες*					
ΕΤσουντ.	13,9	46,5	17,9	21,7	396
ΕΤδιακ.	44,3	22,8	19,0	13,9	79
ΔΕψαχν.	36,5	28,7	22,6	12,2	230
ΕΠδ.ψαχν.	39,0	21,6	28,4	10,0	671
ΔΕΠδ.ψαχν.	43,1	18,5	28,4	10,0	341
Χ.Α./Δ.γνώριζ.	37,7	16,7	32,9	12,6	207
Σύνολο	34,4	26,6	25,8	13,3	1924
N=	661	511	496	256	

* Επεξήγηση των συντομογραφιών:

ΕΤσουντ.: Γυναίκες που εργάζονται τώρα και επιθυμούν να εργαστούν μέχρι την περίοδο της συνταξιοδότησής τους

ΕΤδιακ.: Γυναίκες που εργάζονται τώρα αλλά σχεδιάζουν να διακόψουν στο μέλλον

ΔΕψαχν.: Γυναίκες που δεν εργάζονται, αλλά αναζητούν εργασία.

ΕΠδ.ψαχν.: Γυναίκες που δεν εργάζονται αλλά έχουν εργαστεί στο παρελθόν και δεν αναζητούν εργασία.

ΔΕΠδψαχν.: Γυναίκες που δεν έχουν ποτέ εργαστεί στο παρελθόν αλλά αναζητούν εργασία

Πίνακας 5. Σχέδια των γυναικών για μελλοντική απασχόληση ανάλογα με την επαγγελματική κατηγορία των συζύγων τους (% στη γραμμή)

Επαγγελ. κατηγορία	Αν.στελέχη ελ.επαγγελ.	Υπάλληλοι γραφείου	Έμποροι/ Πωλητές	Εργάτες Υπηρεσίες	N=
Γυναίκες*					
ΕΤσουντ.	37,9	17,2	12,1	32,8	396
ΕΤδιακ.	17,7	12,7	13,9	55,7	79
ΕΠδ.ψαχν.	19,8	6,6	11,5	62,1	671
ΔΕΠδ.ψαχν.	21,4	5,9	10,9	61,9	341
Χ.Α./Δ.Γ.	25,6	2,420,3	51,7	207	
Σύνολο	24,4	8,5	12,4	54,7	1924
N=	469	164	237	1052	

* Για την επεξήγηση των συντομογραφιών των σχεδίων για μελλοντική απασχόληση, βλ. Πίνακα 4.

Πίνακας 6. Σχέδια των γυναικών για μελλοντική απασχόληση ανάλογα με την επαγγελματική κατηγορία τους (% στη γραμμή)

Επαγγελ. κατηγορία	Αν.στελέχη ελ.επαγγελ.	Υπάλληλοι γραφείου	Έμποροι/ Πωλητές	Εργάτες Υπηρεσίες	
Γυναίκες*					N=
ΕΤσουντ.	34,1	32,6	8,1	25,0	396
ΕΤδιακ.	19,0	21,5	16,5	43,0	79
ΕΠδ.ψαχν.**	10,0	23,4	13,1	53,1	177
ΔΕΠδ.ψαχν.**	5,0	23,4	11,4	60,2	671
ΔΕΠδ.ψαχν.	-	-	-	-	-
Χ.Α./Δ.Γ.	9,2	12,1	18,8	59,4	207
Σύνολο	18,4	25,0	13,3	43,3	1924
N=	202	275	146	476	

* Για την επεξήγηση των συντομογραφιών των σχεδίων για μελλοντική απασχόληση, βλ. Πίνακα 4.

** Τελευταία εργασία πριν τον γάμο

Πίνακας 7. Σχέδια των γυναικών για μελλοντική απασχόληση ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών (% στη γραμμή)

	Χωρίς παιδί	1 παιδί	2 παιδιά	3+ παιδιά	
Γυναίκες*					N=
ΕΤσουντ.	15,2	31,8	46,5	6,6	396
ΕΤδιακ.	25,3	31,6	40,5	2,5	79
ΕΠδ.ψαχν.	7,8	32,6	53,1	6,5	230
ΔΕΠδ.ψαχν.	6,3	25,8	56,2	11,8	671
ΔΕΠδ.ψαχν.	6,2	25,8	52,2	15,8	341
Χ.Α./Δ.Γ.	12,6	27,5	49,8	10,1	207
Σύνολο	9,7	28,3	51,8	10,2	1924
N=	187	544	996	197	

* Για την επεξήγηση των συντομογραφιών βλ. Πίνακα 4.

Πίνακας 8. Τύποι γυναικείων σταδιοδρομιών ανάλογα με τις μορφές οικιακής βοήθειας και τη συγκεκριμένη συμμετοχή του συζύγου στις οικιακές εργασίες (% στη γραμμή)

	Α. Μορφές οικιακής βοήθειας:		Β. Συγκεκριμένη βοήθεια:			N=
	Παραδο- σιακή	Σύγχρονη	Μόνον ο σύζυγος	Άλλη βοήθεια	Χωρίς βοήθεια	
Γυναίκες*						
οπαιδ.ΕΤ	37,1	62,9	41,5	17,0	41,5	106
οπαιδ.ΕΠ	60,3	39,7	25,9	12,1	62,1	58
οπαιδ.ΠΕ	47,8	52,2	17,4	17,4	65,2	23
παιδ.ΠΕ	65,8	34,2	19,3	21,5	59,2	368
παιδ.ΔΕδιακ. γαμ.	63,3	34,2	19,3	21,5	59,2	395
παιδ.ΕΤσυν.	39,8	60,2	29,6	36,6	33,9	372
παιδ.ΕΤδιακ.	49,9	50,1	17,3	42,7	40,0	185
παιδ.ΔΕδιακ.	55,0	45,0	18,4	24,6	57,3	130
παιδ.ΔΕδιακ.γεν.	53,2	46,8	21,3	21,3	57,3	267
Άλλο	45,7	52,5	23,5	25,7	50,8	1924
Σύνολο	47,5	52,5	23,5	25,7	50,8	1924
N=	1103	821	495	452	977	

* Για την επεξήγηση των συντομογραφιών των γυναικείων σταδιοδρομιών, βλ. Πίνακα 1.

Πίνακας 9. Σχέδια των γυναικών για μελλοντική απασχόληση ανάλογα με τις μορφές οικιακής βοήθειας και τη συγκεκριμένη συμμετοχή του συζύγου στις οικιακές εργασίες (% στη γραμμή)

	Α. Μορφές οικιακής βοήθειας:		Β. Συγκεκριμένη βοήθεια:			N=
	Παραδο- σιακή	Σύγχρονη	Μόνον ο σύζυγος	Άλλη βοήθεια	Χωρίς βοήθεια	
Γυναίκες*						
ΕΤσυντ.	38,4	61,6	36,6	36,6	29,8	396
ΕΤδιακ.	57,0	43,0	22,8	36,7	40,5	79
ΔΕψαχν.	63,0	37,0	21,8	20,4	57,8	230
ΕΠδψαχν.	63,6	36,2	21,6	20,4	58,0	671
ΔΕΠδψαχν.	65,4	34,3	18,5	21,1	60,4	341
Δ.Α./Δ.Γ.	60,4	39,6	20,8	31,4	47,8	207
Σύνολο	57,8	42,2	23,3	25,7	50,8	1924
N=	993	724	452	495	977	

* Για την επεξήγηση των συντομογραφιών, βλ. Πίνακα 4.

Σημειώσεις και αναφορές

1. Για τις εξελίξεις, τους προβληματισμούς και τη θεωρητική συζήτηση γύρω από τις μεταβολές των ανδρικών και γυναικείων ρόλων στην σύγχρονη οικογένεια, βλ. Andrée Michel, *Sociologie de la famille et du mariage*, Paris: PUF, 1972. Martine Segalen, *Sociologie de la famille*, Paris: Armand Colin, 1981. Marie-Agnès Barrère-Maurisson, «Du travail des femmes au partage du travail», *Sociologie du Travail*, No spécial, «Travail des Femmes et Famille». No 3, 1984, σελ. 252-253.
2. Οι θεωρητικές συζητήσεις που αναπτύχθηκαν έχουν όμως περισσότερο σχέση με την οικονομική διάσταση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας, βλ. Μιχάλης Χλέτσος, «Οι γυναίκες και η αγορά εργασίας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, No 68, 1988, σελ. 128-138 και Ξανθή Πετρινωτή, «Η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό και η περίπτωση της Ελλάδας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, No 74, 1989, σελ. 104-140.
3. Μεταξύ άλλων βλ.: Michael Fogarty και Rhona και Robert Ropoport, *Sex, Career and Family*, London: Sage, 1971. Jacqueline Frisch, «Activite et inactivite professionnelle des femmes en fonction de leur origine sociale», *Sociologie du travail*, Vol. 18, No2, 1976, σελ. 169-190. Annie Labourié-Racapé, Marie-Thérèse Letablier και Anne-Marie Vasseur, *L'activite féminine*, Paris: PUF, Cahier du Centre d'études de l'emploi No 11, 1977, σελ. 47-64.
4. Βλ. John Scanzoni, *Sex Roles, Life-Styles and Childbearing*, New York: The Free Press, 1975.
5. Βλ. Jacqueline Frisch, ο.π..
6. Βλ. Annie Labourié-Racapé κ.ά., ό.π., σελ. 47-64.
7. Βλ. σχετικά με την επίδραση των οικογενειακών βαρών στην γυναικεία επαγγελματική απασχόληση: Nicole Dubrulle και Geneviève Gonthier, «Les désirs d'activite professionnelle des femmes mariées chargées de famille», *Population*, Vol. 24, No 1, 1969, σελ. 57-87. Annie Labourié-Racapé, Marie-Thérèse Letablier και Anne-Marie Vasseur, ό.π., σελ. 47-110. Alice Barthez, «Vie de famille et travail», *Revue Francaise de Affaires Sociales*, No spécial, «Recherches et Familles», No 4, 1983, σελ. 71-81. Gery Coomans, *La production sociale des femmes*, Bruxelles, Editions de l'Université de Bruxelles, 1983, σελ. 80-90.
8. Σχετικά με το θέμα αυτό βλ. μεταξύ άλλων: B.N. Seear, *Retour des femmes sur le marché du travail après interruption de l'emploi*, Paris: OCDE, 1971. Patricia Bouillaguet-Bernard, *Femmes au travail Prospérité et crise*, Paris: Economica, 1981, σελ. 55-70 και Alice Barthez, ό.π..
9. Βλ. François de Singly, *Fortune et infortune de la femme mariée*, Paris: Presses Universitaires de France, 1987, σελ. 93-95.
10. Βλ. ενδεικτικά τις μελέτες: Andrée Michel, *Activite professionnelle et vie conjugale*, Paris: CNRS, 1974. Jean Kellerhals κ.ά., *Mariages au quotidien*, Lausanne: Favre, 1983. Catherine Gokalp και Henri Leridon, «Incidences de l'activite féminine sur la participation du père à la vie familiale», *La Revue Tocqueville*, Vol. V., No 2, Fall-Winter 1983, σελ. 397-418. Marie Glaude και François de Singly, «L'organisation demestique: pouvoir et Marie Glaude négacia-

tion». *Economie et statistique*, No 187, 1986, σελ. 3-30, François de Singly, «Accumulation et partage des ressources conjugales. La place du travail professionnel de la femme mariée dans les représentations de l' échange domestique», *Sociologie du Travail*, No 26-3, 1984, σελ. 326-345. Martin Meissner, «Sur la division du travail et l' inégalité des sexes», *Sociologie du travail*, No 4, 1975, σελ. 329-339.

11. Οι περισσότερες έρευνες πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο της θεωρίας των «εφοδίων» και των «βαρών» στις διαπροσωπικές σχέσεις των συζύγων, βλ. σχετικά με τη θεωρία αυτή: Robert Blood και Donald Wolfe, *Husbands and Wives, The Dynamics of Married Living*, New York: The Free Press, 1960. Επίσης βλ. Jean Kellerhals κ.ά., *Microsociologie de la famille*, ό.π., σελ. 39-60.

12. Βλ. ενδεικτικά ορισμένες έρευνες οι οποίες τροφοδότησαν τη συζήτηση αυτή και οι οποίες περιλαμβάνονται στο βιβλίο: *Le sexe du travail*, Grenoble: Presses universitaires de Grenoble, 1984. Βλ. επίσης γύρω από την ίδια προβληματική: Marie-Agnès Barrère-Maurisson, «Cycle d'activité des femmes et cycle de vie familiale» στο *Les femmes et la question du travail*, Lyon: Presses Universitaires de Lyon, 1984, σελ. 121-131. Anne-Marie Daune-Richard, *Travail professionnel et travail domestique*, Paris: CNRS, 1983, miméo. Agnès Pitrou κ.ά., *Trajectoires professionnelles et stratégies familiales*, Aix-en Provence: CNRS, 1983.

13. Βλ. Chantal Nicole-Drancourt, «Stratégies professionnelles et organisation des familles», *Revue française de sociologie*, XXX, 1989, σελ. 60-61.

14. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με την κατάρτιση του δείγματος και την μεθοδολογία της έρευνας, βλ. Χάρης Συμεωνίδου, *Απασχόληση και Γονιμότητα των Γυναϊκών στην Περιοχή της Πρωτεύουσας*, Αθήνα: ΕΚΚΕ, 1990, σελ. 77-92.

15. Στο σημείο αυτό ας υπενθυμίσουμε ότι η εξέλιξη της γυναικείας επαγγελματικής απασχόλησης στην Ελλάδα παρουσιάζει πολλές ιδιορρυθμίες. Ωστόσο, κατά την τελευταία εικοσαετία, αντίθετα με τις ανοδικές τάσεις που παρατηρούνται σε όλες σχεδόν τις δυτικές χώρες, η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό στη χώρα μας παρουσιάζει σχετική στασιμότητα, γεγονός που οφείλεται κυρίως στη μείωση των απασχολούμενων γυναικών στον αγροτικό χώρο. Πάντως, την ίδια περίοδο στον αστικό χώρο εμφανίζεται κάποια αύξηση, ενώ ο αριθμός των παντρεμένων γυναικών που εργάζονται αυξάνεται κι αυτός. Βλ. για τις τάσεις αυτές: Ξανθή Πετρινώτη, ό.π., σελ. 122-124 και Χάρης Συμεωνίδου, ό.π., σελ. 45-57.

16. Βλ. προηγούμενο τμήμα της ανάλυσής μας σελ. 2 και υποσημείωση αρ. 9.

17. Βλ. Ξανθή Πετρινώτη, ό.π., σελ.

18. Η ταξινόμηση της εκπαίδευσης έγινε ως εξής: στην κατηγορία Εκπαίδευση – περιλαμβάνονται οι γυναίκες που ανήκουν στις κατηγορίες εκπαίδευσης από «Μερικές τάξεις του Δημοτικού» μέχρι και «Απολυτήριο Μέσης Επαγγελματικής Σχολής». Στην κατηγορία Εκπαίδευση + περιλαμβάνονται οι γυναίκες που έχουν τουλάχιστον «Απολυτήριο Λυκείου» (ή παλαιού Γυμνασίου), ή έχουν φοιτήσει, ή άλλως είναι πτυχιούχοι ανώτερης-

ανώτατης σχολής.

19. Βλ. προηγούμενο τμήμα της ανάλυσής μας, σελ. 2 και υποσημείωση αρ. 5.

20. Βλ. προηγούμενο τμήμα της ανάλυσής μας, σελ. και υποσημείωση, αρ. 6.

21. Στην ανάλυσή μας αυτή θα χρησιμοποιήσουμε δύο τυπολογίες σχετικά με τις πρακτικές οικιακής βοήθειας των συζύγων, που διαμορφώσαμε με βάση τις απαντήσεις των γυναικών στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, σχετικά με τη «Βοήθεια που λαμβάνουν οι γυναίκες στις δουλειές του σπιτιού». Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με την κατασκευή των τυπολογιών βλ. Laura Maratou-Alipranti, *Activité des femmes et travail domestique. Les modes de vie des couples athéniens*, διδ. διατριβή, Paris, Université Paris X-Nanterre, 1988, σελ. 154-155, 174-175 και Παράρτημα 3.

22. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι η μειωμένη ανδρική παρουσία στις παραπάνω περιπτώσεις συνδέεται και αντικατοπτρίζει τα ατομικά χαρακτηριστικά των γυναικών και των συζύγων τους. Πράγματι στην ανάλυσή μας φάνηκε ότι η βοήθεια των ανδρών είναι λιγότερο σημαντική ανάμεσα στους πιο ηλικιωμένους συζύγους, στους λιγότερο μορφωμένους καθώς και σε όσους ανήκουν σε κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Βλ. σχετικά με τις διαπιστώσεις αυτές: Laura Maratou-Alipranti, *ό.π.*, σελ. 152-236.

23. Όπως φάνηκε στην ανάλυσή μας η συμβολή των ανδρών είναι σαφώς πιο ουσιαστική μεταξύ των νέων συζύγων. Βλ. Laura Maratou-Alipranti, *το ίδιο*.

24. Πρόκειται και πάλι για νεώτερες γυναίκες όπου η συμμετοχή των συζύγων είναι πιο ουσιαστική. Βλ. Laura Maratou-Alipranti, *το ίδιο*.

